

Lagutskottets betänkande

1981/82:23

om arvsrätten för barn till ogifta föräldrar

Ärendet

I motion 1981/82:1710 av Jan Bergqvist (s) yrkas att riksdagen hos regeringen begär förslag till åtgärder som kan skydda arvsrätten för barn som är födda utanför äktenskapet.

Gällande rätt

Sedan gammalt har barn till föräldrar som inte är gifta med varandra i fråga om arv intagit en särställning. Först i början av detta sekel likställdes de med barn till gifta föräldrar i fråga om arvsrätt efter moder och modernefränder. Fram till 1970 hade de emellertid inte någon arvsrätt efter fädernefränderna, och de var även uteslutna från arv efter sin fader, om de inte var att anse som trolovningsbarn eller om inte fadern i särskild lagstadgad ordning avgivit arvsförklaring.

Genom lagen (1969:621) om ändring i ärvdabalken (ÄB) upphävdes särbestämmelserna om arvsrätt för barn till föräldrar som inte är gifta med varandra, och fr. o. m. den 1 januari 1970 är sådana barn i arvsrättsligt hänseende i princip helt likställda med barn till gifta föräldrar. Är barn fött före angiven dag och skulle inte arvsrätt mellan barnet och fadern ha förelegat enligt äldre lag gäller emellertid en specialregel om arvsrättspreskription. Enligt punkt 3 i övergångsbestämmelserna till 1969 års lag ärver barn som är fött utom äktenskapet och dess bröstarvingar i angivna fall fadern och dennes släktingar endast under förutsättning att annan dödsbodelägare, boutredningsman eller den som sitter i boet inom viss tid fått kännedom om arvingen eller anteckning om barnet före arvfallet gjorts i personakt för arvlåtaren eller annan från vilken arvingen härleder sin arvsrätt. Ursprungligen angavs i bestämmelsen att kännedom om arvingen skulle ha erhållits senast vid bouppteckningen. Efter lagändring 1974 skall kännedom om arvingen ha erhållits inom tre månader från dödsfallet eller, om bouppteckningen förrättas senare, senast vid bouppteckningen.

I detta sammanhang vill utskottet erinra om att termerna barn i äktenskap och barn utom äktenskap i princip utmönstrades ur lagstiftningen 1978. Som framgår av det ovan anförda finns dock termen barn utom äktenskap kvar i 1969 års övergångsbestämmelse. Utskottet kommer i det följande att använda termen barn till ogifta föräldrar när utskottet avser barn till föräldrar som vid barnets födelse inte var gifta med varandra och som inte heller därefter ingått äktenskap med varandra.

Beträffande registreringen av barn till ogifta föräldrar kan anmärkas att det före den 1 januari 1918 inte infördes någon anteckning om barn utom äktenskap vid faderns namn i församlingsboken. Därefter gällde att barnet skulle antecknas vid faderns namn i församlingsboken, men anteckningen togs i allmänhet inte in i faderns flyttningsbetyg och kom sålunda inte att följa med vid flyttning till annan församling. Den 1 januari 1947 infördes en ny kyrkobok, församlingsliggare, i lösbladssystem med en personakt för varje kyrkobokförd person. Vid flyttning skall personakten sändas till den nya kyrkobokföringsorten. Mellan åren 1947 och 1967 antecknades i personakt för man inte andra barn till honom än eventuella trolovningsbarn och barn med arvsrättsförklaring. Först fr. o. m. den 1 januari 1968 antecknas, dock inte retroaktivt, alla barn i personakt. Saknas anteckning om barn till ogifta föräldrar i faderns personakt har sådant barn alltid rätt att efter anmälan få akten kompletterad med anteckning om barnet. I samband med 1970 års reform ålades vidare barnavårdsmännen och barnavärdsnämnden att skyndsamt sörja för att i faderns personakt gjordes anteckning, om faderskapet till barnet faststälts enligt äldre lag utan att detta antecknats i personakten.

Motionen

I motionen erinras inledningsvis om ovan redovisade bestämmelser. Motionären gör därefter gällande att det under de senaste åren förekommit flera exempel på hur barn som är födda av ogifta föräldrar haft svårt att hävda sin arvsrätt. Många barn finns inte antecknade i faderns personakt. Visserligen finns det en möjlighet till retroaktiv anteckning, men alla känner inte till den och har inte utnyttjat den. Det förekommer emellanåt att faderns närmaste släktingar aldrig fått kännedom om barnet. I vissa fall kan anförvanterna till och med ha tigit med vad de vetat om barnet. Motionären påpekar att viss kontroll av dödsbodelägarkretsen görs av tingsrätten vid inregistreringen av bouppteckningen men att någon släktrédogörelse inte begärs från pastorsämbetet. Vid t. ex. Stockholms tingsrätt har under senare år släktrédogörelse infordrats endast vid ett enda tillfälle. Inte vid något känt tillfälle har personakterna infordrats av Stockholms tingsrätt.

Motionären erinrar om att när den fulla arvsrätten för barn till ogifta föräldrar infördes 1970 informerades det om reformen i olika sammanhang. Justitiedepartementet gav ut information, banker gav upplysningar i sina broschyrserier, anvisningar utfärdades av riksskatteverket till pastorsämbeten om hur retroaktiv anteckning skulle ske m. m. Att informationen inte nådde alla berörda personer är enligt motionären helt klart. Trots detta har det därefter inte gjorts några nämnvärda ansträngningar att på nytt informera om reformen. Motionären anser att det finns flera möjligheter att bättre skydda arvsrätten för barn till ogifta föräldrar. Förslag har t. ex. förts fram om bättre information, systematiska insatser för retroaktiva anteckningar i personakter, skyldighet för tingsrätt att infordra uppgifter i

personakter eller skyldighet för pastorsämbetena att till tingsrätt anmäla vissa anteckningar i personakter.

Frågans tidigare behandling

Vid införandet av de nu gällande reglerna om arvsrätt för barn till ogifta föräldrar konstaterade departementschefen (prop. 1969:124 s.92) att det med hänsyn till den tidigare bristfälliga registreringen av sådana barn kunde vara svårt och, i fråga om förhållanden från tiden före 1918, rentav omöjligt att utreda om en avliden man hade barn utom äktenskapet. Oavsett innehållet i den dödes personakt borde arvsrätt därför alltid föreligga, om någon av de övriga dödsbodelägarna senast vid bouppteckningen efter den döde fått kännedom om barnets existens. Detsamma borde gälla om boutredningsman eller den som sitter i boet hade sådan vetskap. Barn till ogifta föräldrar skulle alltså kunna bevara sin arvsrätt efter fadern inte bara genom komplettering av faderns personakt före arvfallet utan också genom att senast vid bouppteckningen ge sig till känna för dödsbodelägare, boutredningsman eller den som satt i boet. Vad departementschefen sålunda anfört borde enligt hans mening i princip ha motsvarande tillämpning för barnets arvsrätt efter avlägsnare släktingar på fädernet liksom också för barnets avkomlingars rätt till arv på fädernsida.

Departementschefen uttalade vidare att det i samband med arvsrättsreformens ikraftträdande borde meddelas särskild föreskrift om skyldighet för barnavårdsman till barn vars föräldrar inte var gifta att se till att anteckning om barnet gjordes i faderns personakt.

Frågan om skyddet av arvsrätten för barn till ogifta föräldrar behandlades ånyo av riksdagen 1973 med anledning av en motion med yrkande av innebörd att punkten 3 i rättegångsbestämmelsen till 1969 års reform borde ändras så att barnets arvsrätt inte gick förlorad om bouppteckning förrättades omedelbart efter dödsfallet. I betänkande LU 1973:29 konstaterade lagutskottet att motionärernas påstående att det förekommit att barn till ogifta föräldrar gått miste om sin arvsrätt till följd av att bouppteckning förrättats i omedelbar anslutning till dödsfallet vunnit stöd i vad som anförts i de remissyttranden som inhämtats över motionen. Samtliga remissinstanser hade också tillstyrkt att de av motionärerna påtalade frågorna utreddes. Utskottet underströk för sin del att det från principiell synpunkt inte kunde råda något tvivel om att arvsrätten för barn till ogifta föräldrar borde inskränkas av övergångsbestämmelser i så ringa grad som möjligt. Utskottet delade därför uppfattningen att, när de dåvarande övergångsbestämmelserna fått en inte önskvärd tillämpning, dessa borde bli föremål för en översyn. Att helt slopa inskränkande övergångsbestämmelser ansåg utskottet emellertid inte möjligt. Enligt utskottets mening borde i stället den presumtive arvtagaren beredas viss tid inom vilken han hade att framställa sina

arvsanspråk. Mycket talade för att denna tid borde vara tre månader, som är den tid inom vilken bouppteckning i regel måste förrättas. Annan preskriptionstid kunde naturligtvis tänkas, och enligt utskottets mening borde frågan närmare utredas.

Utskottet påpekade vidare att Stockholms barnavårdsnämnd i sitt remissvar understrukt att de av motionären föreslagna lagändringarna var otillräckliga för att säkra en önskvärd faktisk likställighet mellan barn till ogifta föräldrar och barn till gifta föräldrar. Även andra åtgärder måste därför vidtas. En möjlig åtgärd, som enligt barnavårdsnämnden med säkerhet skulle få största betydelse, var att ålägga pastorsämbetena att granska den befintliga personaktsstocken och i fall, där anteckning saknades om fadern, utreda om faderskap fastställts samt, där det visar sig att så skett, ombesörja anteckningar härom i såväl barnets som faderns personakter. En annan åtgärd av stor vikt ansåg nämnden vara ökad information till allmänheten inte endast om betydelsen av att anteckning om faderskap görs på berörda personakter utan även om hur den enskilde bör förfara för att få sådan anteckning till stånd.

Utskottet ansåg barnavårdsnämndens förslag väl värda att beaktas. Detta borde enligt utskottet lämpligen ske i samband med den förordade översynen av övergångsbestämmelserna.

Vad utskottet anfört om översyn av bestämmelserna gav riksdagen som sin mening regeringen till känna.

Med anledning av riksdagens hemställan lade regeringen 1974 (prop. 1974:44) fram förslag till ändring av övergångsbestämmelsen av innebörd att – såsom lagutskottet hade förordat – en tidsfrist på tre månader infördes. Vidare föreslogs att, för de fall där bouppteckning förrättas senare, anmälan skall anses blivit gjord i rätt tid, om den skett senast vid bouppteckningen.

I propositionen uttalade föredragande statsrådet bl. a. att även om den förordade lagändringen vidtogs, kvarstod uppenbarligen vissa risker för att äldre utomäktenskapliga barn går förlustiga sin arvsrätt. Det kunde sålunda undantagsvis inträffa att ett barn så sent fick kännedom om faderns dödsfall att barnet inte hann ge sig till känna före anmälningens utgång. På lång sikt skulle det därför vara önskvärt att alla faders personakter försågs med anteckning om barn, vars moder var ogift. Stockholms barnavårdsnämnd hade i sitt remissvar fört fram vissa förslag i denna fråga. Departementschefen var emellertid vid dåvarande tidpunkt inte beredd att ta ställning till förslagen, utan de borde övervägas närmare inom regeringens kansli.

I sitt av riksdagen godkända betänkande (LU 1974:12) uttryckte utskottet sin tillfredsställelse över att förslag om införande av en legal tidsfrist så snabbt hade kunnat läggas fram för riksdagen. När det gäller att bestämma tidsfristens längd måste det givetvis bli fråga om en i viss mån skönsmässig bedömning. Såsom utskottet anförde redan vid 1973 års riksdag talade

emellertid mycket för att tidsfristen borde vara tre månader, varigenom överensstämmelse kunde nås med den tid inom vilken bouppteckning normalt skall förrättas. Enligt utskottets mening skulle inte mycket kunna vinnas genom att, såsom föreslagits i en motion, utsträcka tiden till sex månader. Utskottet anslöt sig därför till föredragande statsrådets bedömning och avstyrkte bifall till motionen. Frågan om anteckning i faderns personakt föranledde inga särskilda uttalanden från utskottets sida.

Den del av 1973 års riksdagsskrivelse som avsåg frågorna om anteckning i faderns personakt och om ökad information till allmänheten överfördes därefter från justitiedepartementet till dåvarande finansdepartementet. I 1981/82 års redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser (1981/82:75) anges (s. 58) att skrivelsen ännu inte är slutbehandlad.

Enligt vad utskottet inhämtat anmodade finansdepartementet 1974 riksskatteverket (RSV) att avge yttrande om möjligheten till retroaktiva anteckningar om faderskap i personakter. I ett den 26 februari 1976 avgivet yttrande anför RSV att verket har undersökt möjligheterna att komplettera samtliga befintliga personakter, dels för män med uppgift om barn utom äktenskap, dels för personer födda utom äktenskap med uppgift om fader. Som förutsättningar för RSV:s överväganden har antagits att högsta livslängd är 100 år samt att fadern vid barnets födelse var minst 18 år. Av dessa förutsättningar följer att uppgifter om faderskap bör undersökas för personer födda 1894–1951.

En undersökning beträffande börd och föräldrar för samtliga kyrkobokförda personer födda 1894–1951 "bakåt" med utgångspunkt i personakterna skulle enligt RSV medföra att man för de personer födda utom äktenskap där faderskap finns antecknade måste göra en ny genomgång framåt i tiden för att undersöka om barnet finns antecknat i faderns personakt. Eventuell genomgång borde därför i stället göras med utgångspunkt i födelseböckerna. Undersökningen fick då ta sikte på de barn till ogifta föräldrar, där fadern finns antecknad och följa fadern framåt i tiden för att komplettera hans personakt.

Antalet barn till ogifta föräldrar under den aktuella tiden är ca 800 000. Uppgifterna i födelseböckerna beträffande fäder till barn utom äktenskap kan vara ofullständiga, särskilt för tiden 1894–1915. Tidskrävande efterforskning kan bli nödvändig, och i en del fall kan det vara omöjligt att nu avgöra vilken man som avses. Beträffande förhållandena före 1916 anmärker RSV att flyttning mellan olika församlingar kunde medföra att kyrkobokföringen bröts för viss tid. Inflyttning kunde ske i annan församling än den som antecknats i utflyttningsförsamlingen.

Att göra en exakt beräkning av tidsåtgång för komplettering av personakterna enligt ovannämnda system är inte möjligt. Enstaka ärenden kan kräva flera timmars efterforskningsarbete. Det synes RSV rimligt att räkna med en minimitid av 20 minuter per ärende. Den lägsta tänkbara tidsåtgången skulle

då uppgå till ca 260 000 arbetstimmar.

Om genomgången begränsas till barn födda 1920–1951 (hälften av fäderna kan då statistiskt sett förmodas vara avlidna) blir lägsta tidsåtgång ca 130 000 arbetstimmar.

RSV finner den nödvändiga arbetsinsatsen orimligt stor sedd i förhållande till det osäkra utbyte som kan förutses. Syftet med den föreslagna kompletteringen av personakterna skulle vara att säkra en faktisk likställighet i arvshänseende mellan barn i och utom äktenskap. Det är enligt RSV inte möjligt att genom interna åtgärder inom folkbokföringen säkerställa likställighet för alla barn till ogifta föräldrar. En effektiv upplysningsverksamhet beträffande anteckning av faderskap riktad till allmänheten skulle enligt RSV:s bedömning ha förutsättningar att ge ett fullständigare resultat än det synnerligen arbetskrävande forskningsarbete för pastorsämbetena som skulle bli följderna om förslaget om retroaktiva anteckningar i personakt genomfördes.

Utskottet

I betänkandet behandlar utskottet en motion om arvsrätten för barn till föräldrar som inte är gifta med varandra.

Sedan den 1 januari 1970 är barn till föräldrar som inte är gifta med varandra i arvsrättsligt hänseende i princip likställda med barn till gifta föräldrar. En särskild övergångsbestämmelse gäller emellertid för barn utom äktenskapet som är fött före nämnda dag. I sådana fall ärver barnet och dess bröstarvingar fadern och dennes släktingar endast under förutsättning att annan dödsbodelägare, bouppteckningsman eller den som sitter i boet inom tre månader från dödsfallet eller, om bouppteckningen förrättas senare, senast vid bouppteckningen fått kännedom om arvingen eller anteckning om barnet före dödsfallet gjorts i personakt för arvlåtaren eller annan från vilken arvingen härleder sin arvsrätt.

Som utskottet redovisat ovan (s. 1) har termerna barn i äktenskap och barn utom äktenskap i princip utmönstrats ur lagstiftningen 1978. I den nu aktuella övergångsbestämmelsen finns dock termen barn utom äktenskapet kvar. Utskottet använder i betänkandet termen barn till ogifta föräldrar när utskottet avser barn till föräldrar som vid barnets födelse inte var gifta med varandra och som inte heller därefter ingått äktenskap med varandra.

I motionen anförs att det förekommit att barn till ogifta föräldrar haft svårt att hävda sin arvsrätt. Enligt motionären känner många inte till möjligheten att få en retroaktiv anteckning i faderns personakt. Det förekommer också att den avlidnes anförvanter aldrig får kännedom om barnet. Enligt motionären bör åtgärder vidtas som kan öka skyddet av arvsrätten för barn till ogifta föräldrar, såsom bättre informationsinsatser, systematiska insatser för retroaktiva anteckningar i personakten m. m. Motionären yrkar att riksdagen hos regeringen skall begära förslag till sådana åtgärder.

Utskottet vill för sin del till en början erinra om att ovannämnda övergångsbestämmelse i dess ursprungliga lydelse föreskrev att arvingen för att behålla sin arvsrätt måste ge sig till känna senast vid bouppteckningen. Sedan det inträffat några fall där bouppteckning förrättats i omedelbar anslutning till dödsfallet och barn till ogifta föräldrar anmält sina anspråk för sent och till följd härav gått miste om sin arvsrätt begärde riksdagen 1973 på hemställan av lagutskottet (LU 1973:29) förslag till sådan ändring av övergångsbestämmelsen att den presumtive arvingen gavs en viss frist inom vilken arvsanspråk skulle framställas. Utskottet hänvisade i sitt betänkande också till att Stockholms barnavårdsnämnd framhållit att även andra åtgärder än införandet av en legal tidsfrist måste vidtas. Barnavårdsnämnden hade därvid pekat på möjligheten att ålägga pastorsämbetena att granska befintliga personakter och införa retroaktiva anteckningar om barn i fädernas personakter. En annan åtgärd av stor vikt ansåg nämnden vara ökad information till allmänheten om betydelsen av att man såg till att faderskap antecknades i berörda personakter. Utskottet ansåg barnavårdsnämndens förslag väl värda att beaktas, något som lämpligen borde ske i samband med översynen av övergångsbestämmelsen.

I den proposition som 1974 förelades riksdagen med förslag till den nu gällande lydelsen av övergångsbestämmelsen (prop. 1974:44) anförde departementschefen bl. a. att det på lång sikt skulle vara önskvärt att alla fäders personakter försågs med anteckning om barn vars moder var ogift. Frågan borde dock övervägas närmare inom regeringens kansli.

Den del av 1973 års riksdagsskrivelse som avsåg komplettering av personakter och information till allmänheten fördes 1974 över från justitiedepartementet till dåvarande finansdepartementet. Enligt vad utskottet inhämtat har riksskatteverket (RSV) på anmodan av finansdepartementet yttrat sig 1976 om möjligheten till retroaktiva anteckningar om faderskap i personakter. Som framgår av redogörelsen ovan för yttrandet (s. 5–6) har RSV funnit att det skulle fordras en mycket betydande arbetsinsats för att göra den önskade kompletteringen av personakterna. Den nödvändiga arbetsinsatsen skulle enligt RSV:s mening bli orimligt stor sedd i förhållande till det osäkra utbyte som kunde förutses. En effektiv upplysningsverksamhet beträffande anteckning av faderskap riktad till allmänheten skulle enligt RSV:s bedömning ha förutsättningar att ge ett fullständigare resultat än det synnerligen arbetskrävande forskningsarbete för pastorsämbetena som skulle bli följden om förslaget om retroaktiva anteckningar i personakt antogs.

Sedan RSV avgav sitt yttrande har riksdagsskrivelsen enligt vad som upplysts inte föranlett några åtgärder från regeringens sida.

Då frågan nu åter aktualiseras vill utskottet stryka under angelägenheten av att 1970 års reform om likställighet i arvsrättsligt hänseende mellan barn till ogifta föräldrar och barn till gifta föräldrar får sådan genomslagskraft som med rimliga åtgärder är möjligt att uppnå. Även med den utformning

undantagsbestämmelsen fått genom 1974 års ändring kvarstår viss risk för att äldre barn till ogifta föräldrar kan gå förlustiga sin arvsrätt. Det kan sålunda, såsom motionären påpekar, inträffa att en avlidens släktingar helt saknar kännedom om att den avlidne har ett sådant barn. I dessa fall kan också någon gång barnet så sent få kännedom om faderns dödsfall att barnet inte hinner ge sig till känna före anmälningsfristens utgång.

Mot bakgrund av det anförda anser utskottet, i likhet med vad departementschefen uttalade i 1974 års lagstiftningsärende, att det skulle vara önskvärt att alla faders personakter på sikt kunde förse med anteckning om barn vars moder inte var gift med fadern. En skyldighet för folkbokföringsmyndigheterna att komplettera befintliga personakter med dylika uppgifter skulle emellertid, som framgår av RSV:s ovannämnda yttrande, föra med sig arbetsinsatser och kostnader av sådan omfattning att utskottet med hänsyn bl. a. till det statsfinansiella läget inte bedömer dem vara rimliga. Enligt utskottets mening torde ett tillfredsställande resultat i stället kunna uppnås om allmänheten på lämpligt sätt informeras om betydelsen av att barn till ogifta föräldrar antecknas i faderns personakt och om vilka åtgärder den enskilde bör vidta för att få en sådan anteckning till stånd. Hur en sådan information skall utformas bör ankomma på regeringen att bestämma om.

Vad utskottet sålunda anför med anledning av motionen bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Utskottet hemställer

att riksdagen med anledning av motion 1981/82:1710 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anför om information om arvsrätten för barn till ogifta föräldrar.

Stockholm den 9 mars 1982

LENNART ANDERSSON

Närvarande: Lennart Andersson (s), Bernt Ekinge (fp), Inger Lindquist (m), Stig Olsson (s)*, Elvy Nilsson (s), Joakim Ollén (m), Arne Andersson i Gamleby (s), Martin Olsson (c), Olle Aulin (m), Owe Andréasson (s), Marianne Karlsson (c), Bengt Silfverstrand (s), Margot Håkansson (fp), Stina Andersson (c) och Ingrid Segerström (s).

* Ej närvarande vid betänkandets justering.